

COVID-19 İÇİN İŞLE İLİŞKİLİ RİSK VE MESLEKİ COVID-19

Abdulsamet SANDAL*

Öz: Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilen Koronavirüs hastalığı 2019 (COVID-19), çalışma yaşamını da önemli ölçüde etkilemiştir. Hastalık etkenine mesleki maruz kalım, başta sağlık çalışanları olmak üzere birçok sektörde çalışanlar için önemli bir risktir. Bu risk değerlendirilirken çalışma esnasında diğer kişilerle temas sıklığı, önerilen sınıflamalara göre mesleki ve kişisel risk faktörleri göz önünde bulundurularak COVID-19 risk durumu ortaya konmalıdır. Türkiye’de pandeminin erken döneminden itibaren kamu çalışanlarına yönelik çeşitli idari tedbirler alınmaktayken özel sektör çalışanlarına yönelik tedbirler ücretsiz izin nakdi desteği ve kısa çalışma ödeneği uygulamalarına rağmen görece daha sınırlıdır. Bununla beraber, Sağlık Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nca işyerlerinde alınması gereken tedbirlere yönelik dokümanlar yayınlanmıştır. COVID-19’un iş kazası veya meslek hastalığı olarak kabul edilmesine ilişkin uluslararası örnekler bulunmaktadır; ancak Türkiye’de halen bu konuda bir mevzuat değişikliği yapılmamıştır. Ülkemizde konuyla ilgili gerekli mevzuat çalışmalarını, tıbbi uygulamaları ve akademik çalışmalar için tüm paydaşların hareketine önem arz etmektedir.

Anahtar sözcükler: COVID-19, meslek hastalığı, işçi sağlığı ve iş güvenliği

Work-related COVID-19 Risk and Occupational COVID-19

Abstract: Declared as a pandemic on March 11, 2020, the Coronavirus disease 2019 (COVID-19) has affected working life in several aspects. Occupational exposure to the virus causing the infection is an important risk for workers, particularly healthcare workers. That risk should be evaluated by considering the frequency of contact with other people and categorized according to the suggested classification for work-related and personal risk factors. Although several administrative measures have been taken for public servants since the early phases of the pandemic in Turkey, the measures for private sector employees, including unpaid leave support or short-term employment allowance, have been relatively limited. The Ministry of Health and Ministry of Family, Labour, and Social Services have been published several guidelines for workplace measures. There have been international examples for the recognition of COVID-19 as an occupational disease or work accident. However, any change in the legislation has yet to be made in Turkey. Thus, all stakeholders must take action to work on legislation, medical practice, and research on this topic.

Key words: COVID-19, occupational disease, occupational safety and health

Giriş

Koronavirüs hastalığı 2019 (COVID-19), 2019 yılının son aylarında ortaya çıktıktan sonra küresel ölçekte hızla yayılmış ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmiştir. Hastalık, ilk saptandığı Çin Halk Cumhuriyeti’nden başlamak üzere etkili olduğu ülkelerin neredeyse tamamında toplumsal yaşamın birçok bölümünü etkilemiş ve salgını kontrol altına almak üzere bazı düzenlemeler yapılmasına yol açmıştır. Hastalığın etkeni Şiddetli Akut Solunum Sendromu Koronavirüs 2’nin (Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2, SARS-CoV-2) temel bulaş yolunun insandan insana damlacık yolu ile olması bu konuda etkili olmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a).

Günlük yaşamın, COVID-19 pandemisinden etkilenen ve bu nedenle birtakım düzenlemelere

ihtiyaç duyulan önemli bir bölümü de çalışma yaşamı olmuştur. Salgının erken dönemlerinden itibaren ortaya konduğu üzere, hastalık etkenine mesleki maruz kalım, birçok farklı sektörde çalışanlar için önemli bir risktir (Koh, 2020). COVID-19 bulaşı açısından mesleki riskin ön planda olduğu başlıca grup, sağlık çalışanlarıdır. COVID-19’un etkilediği ülkelere Çin Halk Cumhuriyeti’nde olguların %4,4’ünün, İtalya’da olguların %9’unun ve İspanya’da %14’ünün sağlık çalışanı olduğu bildirilmiştir (Anelli ve ark., 2020; Nava ve ark., 2020; Zhan ve ark., 2020). Uluslararası Hemşireler Konseyi (International Council of Nurses, ICN), 6 Mayıs 2020 tarihindeki duyurusunda tüm COVID-19 olgularının ülkeler arasında %0-18 arasında değişmekle birlikte ortalama %6’sının sağlık çalışanı olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de ise 9 Aralık 2020 tarihinde

*Uzm. Dr., T.C. Sağlık Bakanlığı Ankara Mesleki ve Çevresel Hastalıklar Hastanesi, Meslek Hastalıkları Kliniği, Ankara (Orcid No: 0000-0002-9718-7769)

Geliş Tarihi / Received : 25.11.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 19.01.2021

Sağlık Bakanı'nın açıklamasında göre COVID-19 testi pozitif sağlık çalışanı sayısı 120 bini geçmiştir (**Anadolu Ajansı, 2020**).

Pandemi sürecinde uluslararası ve ulusal kuruluşlar, COVID-19 açısından mesleki risklere dikkat çekmiştir; COVID-19'u bir meslek hastalığı olarak kabul eden ülkelerin sayısı giderek artmıştır. Bu yazıda COVID-19 için işle ilişkili riskler, Dünya'da ve Türkiye'de bu risklerle ilgili öneri ve uygulamalar ile COVID-19'un meslek hastalığı olarak kabul edilmesine ilişkin mevcut durumun derlenmesi amaçlanmıştır.

1. COVID-19 için işle ilişkili risk

COVID-19 açısından işle ilişkili riskler değerlendirilirken dikkate alınması gereken faktörlerden biri bulaş şekline ilişkin özelliklerdir. Daha önce de bahsedildiği gibi hastalık insandan insana; öksürme, hapşırma, gülme veya konuşma esnasında oluşan damlacıklar yolu ile bulaşmaktadır (**T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a**). Bununla birlikte, virüs ile kontamine olan bir yüzeye dokunduktan sonra el hijyeni sağlanmadan ağız, burun, gözler gibi mukozal yüzeylere dokunması olası diğer bir bulaş yoludur. Bulaş riski ile ilgili diğer bir önemli konu ise enfekte olmasına rağmen semptomları hafif düzeyde olan, henüz semptomları ortaya çıkmamış olan veya hiç semptom geliştirmeyen kişilerin varlığıdır. Ayrıca, çalışanlarda COVID-19 seyri ile ilgili olarak kötü prognoz ile ilişkilendirilen ileri yaş, kronik hastalıklar ve immünsupresyon gibi

faktörlerin bulunması da riski artıran bireysel özelliklerdir (**Sandal ve ark., 2020**). İşyerinde alınan tedbirlerin süreç içerisinde uygulanabilirliği de önemli bir faktördür. Riskin doğru şekilde değerlendirilmesi için bu kişilerle temas olasılığının şu şekilde sorgulanması önemlidir (**Canada.ca, 2020**):

- Çalışanlar vardiyaları boyunca müşteri veya diğer çalışanlarla yakın etkileşimlerde bulunmakta mıdır? Müşteriler, diğer müşterilerle yakın etkileşimlerde bulunmakta mıdır? Bu şekilde temasların yoğun olduğu işyerleri ve işletmelerde risk yüksektir.

- Çalışanlar müşteriler veya diğer çalışanlarla uzamış yakın etkileşimlerde (15 dakikadan daha uzun süren etkileşim, kümülatif de olabilir) bulunmakta mıdır? Müşteriler, diğer müşterilerle uzamış yakın etkileşimde bulunmakta mıdır? Uzamış etkileşim ile kişiden kişiye bulaş olasılığı artmaktadır.

- İşletme veya işyerinde insan yoğunluğu sürekli olarak fazla mı? Kalabalık bir ortam, artmış riskle ilişkilendirilmektedir.

- İşyeri ortamı açık veya kapalı mı? Kapalı ortam ise pencereler açılabilir mi? Sınırlandırılmış kapalı ortam, artmış riskle ilişkilendirilmektedir.

- Çalışanlar ve müşterilerin; kapı kolu, tezgâh, kart ile ödeme cihazları gibi yoğun şekilde dokunulan yüzeylere teması sık mıdır? Bu yüzeylere sık temas varlığı artmış riskle ilişkilendirilmektedir.

Tablo 1. Amerika Birleşik Devletleri Çalışma Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği İdaresi İşyerlerinde COVID-19 maruz kalım Riski sınıflaması

Düşük risk

-Olası veya kesin COVID-19 tanılı kişilerle temas gerektirmeyen ve genel popülasyonla sık temas gerektirmeyen işler bu gruptadır.

Orta risk

-Olası veya kesin COVID-19 tanılı olmamakla birlikte enfekte olma olasılığı bulunan kişilerle sık ve/veya yakın temas (2 metreden yakın mesafe) gerektiren işler. Olguların yurtdışı kaynaklı olduğu ülkelerde, salgının etkili olduğu ülkelere gelen uluslararası yolcularla sık temas gerektiren işlerde çalışanlar bu gruptadır. Olguların toplum bulaşına bağlı olarak yurt içindeki olgulardan kaynaklandığı ülkelerde genel popülasyonla temas halinde olunan işler (toplu taşıma gibi) bu gruptadır.

Yüksek risk

-Olası veya kesin COVID-19 tanılı hastalara sağlık bakımı veren veya destek hizmetleri çalışanları (hekimler, hemşireler ve hasta odalarını girmesi gereken diğer hastane çalışanları)
-Olası veya kesin COVID-19 tanılı hastaların transferinde görev alan tıbbi nakil çalışanları (ambulans çalışanları)
-Olası veya kesin COVID-19 tanılı hastaların bedenlerini defin için hazırlayan morg çalışanları

Çok yüksek risk

-Olası veya kesin COVID-19 tanılı hastalara aerosol oluşturan işlemler (entübasyon, öksürmeyi tetikleyen işlemler, bronkoskopi, bazı dental muayeneler ve işlemler veya invaziv örnek alınması) yapan sağlık çalışanları (hekimler, hemşireler, diş hekimleri, paramedikler, acil tıp teknisyenleri gibi)
-Olası veya kesin COVID-19 tanılı olguların örneklerini alan veya işleyen klinik veya laboratuvar çalışanları
-Ölüm esnasında olası veya kesin COVID-19 tanılı olgulara otopsi işlemlerini (genellikle aerosol oluşturan işlemlerdir) yapan çalışanlar

Kaynak: U.S. Department of Labor Occupational Safety and Health Administration, 2020) COVID-19: Koronavirus hastalığı 2019.

- İşyeri veya işletmenin fiziksel yapılanması, çalışanların ve müşterilerin, yoğun şekilde dokunulan yüzeylere temas öncesi ve sonrasında ellerini yıkamasına veya dezenfekte etmesine olanak sağlamakta mıdır?

- Çalışanlar ve müşterilerde, COVID-19 seyri açısından yüksek riskle ilişkilendirilen faktörler bulunmakta mıdır?

- Müşteriler solunum ve el hijyeni, mesafenin korunması, maske takılması gibi kurallara uyabilmekte midir? (Örneğin okul öncesi çocuklarda bu kuralları uygulamada güçlük yaşanabilmektedir.)

Temas olasılığı açısından işyeri ve işyerinin farklı birimleri değerlendirilmeli ve risk açısından sınıflandırılmalıdır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Çalışma Bakanlığı "İş Sağlığı ve Güvenliği İdaresi (Occupational Safety and Health Administration, OSHA), yayınladığı rehberde (2020) çalışanların işyerlerinde COVID-19 maruz kalım riskini düşük, orta, yüksek ve çok yüksek risk olmak üzere dört kategoriye ayırmaktadır (Tablo 1). Ülkemizde, COVID-19 açısından mesleki bulaş riski sınıflamasına yönelik benzer bir değerlendirme yöntemi İş ve Meslek Hastalıkları Uzmanları Derneği (İMUD) ve Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER) tarafından hazırlanan rehberde (2020) de yayınlanmıştır.

Başta sağlık çalışanları olmak üzere, farklı iş kollarında mesleki maruz kalıma bağlı COVID-19 gelişimi ile ilgili veriler de giderek artmaktadır. Nguyen ve

arkadaşları (2020), ABD ve Birleşik Krallık'ta yürüttükleri çalışmalarıyla pandemiyle mücadelede ön safta olan sağlık çalışanlarında pozitif COVID-19 test sonucu saptanma sıklığının genel popülasyona kıyasla 11,6 kat daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Mhango ve arkadaşları (2020), sağlık çalışanlarında COVID-19 riskine ilişkin Nisan 2020 itibarıyla yaptıkları literatür araştırmasının sonucunda 11 çalışmayı incelemişlerdir. Yazarlar, kişisel koruyucu donanım eksikliği, enfekte hastalara maruz kalım, ağır iş yükü, enfeksiyon kontrolünün kötü olması ve komorbid hastalıkların bulunmasının sağlık çalışanlarında COVID-19 riski ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu açıdan, Türk Tabipleri Birliği, Türkiye'deki sağlık çalışanlarının COVID-19 maruz kalımına ilişkin risk değerlendirmesi amacıyla bir anket uygulamış ve çalışmanın sırasıyla 1.820 ve 1.630 katılımcının yanıtlarını içeren haftalık sonuçlarını 23 Mart 2020 ve 31 Mart 2020 tarihlerinde açıklamıştır. Bu sonuçlara göre, çalışılan sağlık kurumunda teyitli COVID-19 hastasıyla yüz yüze (1 metre mesafede) teması olduğunu belirtenlerin sıklığı %6-10, en az N95 seviyesinde bir solunum koruyucu donanıma erişim sorunu yaşayanların sıklığı %74-78, en az bir kronik hastalığı bulunanların sıklığı %28-31 olarak saptanmıştır. Katılımcıların %44-53'ü, çalışılan sağlık kurumunun COVID-19 salgınına hazır olma durumu ile ilgili sorulara olumsuz yanıt vermiştir.

COVID-19 seyri, kişisel özelliklere bağlı olarak farklılık göstermektedir. COVID-19 bulaşı açısından mesleki

COVID-19 nedeniyle ölüm riski artmaktadır				
→				
SARS-CoV-2 mesleki bulaş riski artmaktadır		Düşük (Genç yaş, ek risk yok)	Orta (Orta yaş veya genç yaş ile birlikte riskli durum)	Yüksek (İleri yaş veya orta yaş ile birlikte riskli durum)
	Düşük Uzaktan çalışanlar veya kati fiziksel mesafe uygulayanlar	A	A	A
	Orta (SARS-CoV-2 enfeksiyon durumu belirsiz olan kişilerle temas)	A	A	B
	Yüksek (SARS-CoV-2 enfekte olduğu bilinen kişilerle temas)	A	B	C

A: Ev dışında maske takması, el hijyenine dikkat etmesi ve işyerinde önerilen şekilde kişisel koruyucu donanım kullanması önerilir.
B: Çalışanın kişisel riskleri, maruz kalımı en düşük düzeye indirecek olanaklar ve izin olanakları konusunda değerlendirme yapılmalıdır. A kategorisindeki önerilerin tümü önerilmelidir.
C: Çalışan, işe devam etmeye bağlı yüksek risk ve idari izin gerekliliği konusunda bilgilendirilmelidir. A kategorisindeki önerilerin tümü önerilmelidir

Şekil 1. COVID-19: Koronavirüs hastalığı 2019, SARS-CoV-2: Şiddetli Akut Solunum Sendromu Koronavirüs 2 (Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2).

SARS-CoV-2: Şiddetli Akut Solunum Sendromu Koronavirüs 2 (Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2).

riskler ile COVID-19 seyri açısından çalışanların kişisel risklerinin birlikte değerlendirildiği bir matris önerilmiştir (Şekil 1) (Larochelle, 2020). Bu matriste işyeri riskleri için OSHA tarafından önerilen sınıflandırma; çalışanın kişisel riski için ise yaşın ve riski artıran diğer komorbid durumların varlığı göz önünde bulundurulmuş düşük, orta ve yüksek risk şeklinde bir sınıflandırmaya yer verilmiştir. Buna göre, tüm çalışanların ev dışında maske takması, el hijyenine dikkat etmesi ve işyerinde önerilen şekilde kişisel koruyucu donanımların kullanımı önerilmektedir. İlave olarak, işyeri ve kişisel riskler açısından en yüksek riskteki çalışanlarla ilgili olarak işe devam etmeye bağlı yüksek risk ve idari izin gerekliliğinin işaret edilmesi dikkat çekmektedir.

2. Ülkemizde COVID-19 için işle ilişkili riskler konusundaki uygulamalar

COVID-19 pandemisi süresince ülkemizde çalışma hayatına yönelik birtakım düzenlemeler yapılmıştır. İlk vakanın tanısı almasından sonra, T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü'nün 13 Mart 2020 tarihli yazısı ile kamu çalışanlarından hamileler, yasal süt izni kullananlar, engelli çalışanlar, yönetici pozisyonundakiler hariç 60 yaş ve üzerinde olanlar, bağışıklık sorunu olanlar, kanser hastaları, kronik solunum yolu hastaları, obezite ve diyabet, kalp damar hastaları, organ nakli olanlar ve kronik hastalar 16 Mart 2020'den itibaren 12 gün idari izinli sayılmıştır. Bu izin, 22 Mart 2020 tarih ve 31076/Mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2020/4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile yeni bir karar verilinceye kadar uzatılmıştır. Aynı genelgede diğer kamu çalışanları için de kamu hizmetlerini aksatmayacak ve ihtiyacı karşılayacak kadar asgari sayıda personelin bulundurulması şartıyla uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi esnek çalışma yöntemleri uygulanabileceği; bu yöntemlerden faydalananların da fiilen göreve gelmedikleri süre zarfında idari izinli sayılacakları belirtilmiştir. Bu uygulama, 29 Mayıs 2020 tarih ve 31139/Mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2020/8 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile yürürlükten kaldırılmış; ancak çalıştırılma biçimlerine bakılmaksızın kamu kurum ve kuruluşlarında (Sağlık Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı hariç) çalışan yönetici kadro ve pozisyonunda bulunanlar hariç 60 yaş ve üzerinde olanlar ile Sağlık Bakanlığının belirlediği kronik hastalığı bulunanların idari izinli sayılacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce gönderilen yazıda belirlenen kronik hastalıklar için 01 Haziran 2020 tarihinden önceki iki yıl içerisinde iki kez aynı tanıyı almış olanlar için E-nabız sistemi üzerinden alacak-

ları idari izne esas kronik hastalık durum belgesini çalıştıkları birime ibraz etmesi öngörülmüştür. Ayrıca T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü'nün 2 Haziran 2020 tarih ve 19531 sayılı yazısı ile kamu kurum ve kuruluşlarında (Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı hariç) istihdam şekline bakılmaksızın görev yapan hamile personelin; gebeliğinin yirmi dördüncü haftasından otuz ikinci haftasına kadar olan süre içerisinde, 2020/8 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi çerçevesinde idari izinli sayılacağı bildirilmiştir. Ancak, salgının ülkemizdeki seyri göz önünde bulundurularak 26 Ağustos 2020 tarih ve 31225 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2020/11 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile yeniden uzaktan çalışma ve dönüşümlü çalışma gibi esnek çalışma yöntemlerinin uygulanabileceği belirtilmiştir. T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü'nün 30.11.2020 tarihli ve 46676 sayılı yazısı ile kamu kurum ve kuruluşlarının günlük çalışma başlama ve bitme saatlerinin 10.00-16.00 olarak belirlenebileceği belirtilmiştir.

Kamu çalışanlarına yönelik yukarıda bahsedilen uygulamalar, COVID-19 açısından mesleki risklerin ön planda olduğu sağlık çalışanları için birtakım farklılıklar göstermiştir. T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 13 Mart 2020 tarihli ve 912 sayılı genel yazısı ile tüm personelin evlilik, ölüm, analık, hastalık ve vefat gibi yasal mazeret izinleri dışında Bakanlık merkez ve taşra teşkilatındaki yıllık izinleri durdurulmuş ve T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü'nün 13 Mart 2020 tarihli yazısında ifade edilen idari iznin çerçevesi Bakanlık personeli için kanser hastaları ve organ nakli olanlarla sınırlandırılmıştır. Yıllık izinlere ilişkin uygulama T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce 15 Mayıs 2020 tarihli ve 1424 sayılı genel yazı sonlandırılmış; idari izin uygulaması ise 2 Haziran 2020 tarihli ve 1843 sayılı genel yazı ile kanser hastaları, organ nakli olanlar ve gebeliğin 24. ile 32. haftaları olacak şekilde düzenlenmiştir. Yıllık izin sınırlaması, T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 27 Ekim 2020 tarihli ve 3137 sayılı genel yazısı ile yeniden uygulamaya konulmuş; 19 Ocak 2021 tarihli ve 181 sayılı genel yazısı ile kaldırılmıştır.

Kamu çalışanlarına yönelik düzenlemelere rağmen diğer çalışanların mesleki risklerine yönelik düzenlemeler görece sınırlıdır. Bu çalışanlar için kısa çalışma ödeneği, iş akdinin feshinin belli haller dışında durdurularak ücretsiz izin imkânı tanınması ve

ücretsiz izinli çalışanlara nakdi ücret desteği sağlanması gibi düzenlemeler yapılmıştır (T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2020; T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, 2020). Bununla birlikte COVID-19 ile ilgili işyerlerinde alınması gereken önlemler ve işçi sağlığı ve iş güvenliği profesyonellerinin takip edebileceği kontrol listeleri, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Genel Müdürlüğü'nün hazırlanmış web sitesinde (2020) yayınlanmıştır. Ayrıca, T.C. Sağlık Bakanlığı da COVID-19 salgını ve normalleşme dönemleri ile ilgili sağlık kuruluşları ve topluma açık diğer ortamların yanı sıra diğer sektörlerdeki işyerlerinde alınması gereken önlemleri, hazırladığı web sitesinde (2020) yayınlamıştır. Ancak, hâlen kamu çalışanları dışındaki çalışanlardan COVID-19 seyri açısından yüksek risk grubunda olanlara yönelik bir düzenleme bulunmamaktadır.

3. Mesleki COVID-19: Uluslararası uygulamalar ve Türkiye'de durum

Meslek hastalıklarının önemi, çalışma hayatı ile doğrudan ilgili olmaları ve bütünüyle önlenemez olmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, meslek hastalıklarının hukuksal boyutu nedeniyle çalışanlarının haklarının tazmini açısından mesleki risklere maruz kalım sonucu ortaya çıkan meslek hastalıklarının tespit edilmesi, bildirilmesi, sigorta ve tazmin kuruluşları gibi yetkili kurumlarca tanınması önemlidir. COVID-19, içinde bulunduğumuz dekadın ilk yeni meslek hastalığı olarak ifade edilmekte ve tüm dünyada meslek hastalığı olarak tanınması gerektiği belirtilmektedir (Koh, 2020; Moen, 2020). Mesleki risklere maruz kalım sonucunda ortaya çıkan COVID-19'un meslek hastalığı olarak değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin uluslararası kuruluşların görüşleri mevcuttur. Dünya Sağlık Örgütü'nün 19 Mart 2020 tarihinde, sağlık çalışanlarının COVID-19 pandemisiyle ilgili hakları, rolleri ve sorumlulukları ile ilgili yayınladığı raporda "işveren ve sağlık kuruluşu yöneticilerinin, işyerinde maruz kalım sonucu enfekte olan -mesleki maruz kalım nedeniyle bir meslek hastalığı olarak kabul edilen- sağlık çalışanlarının tazminat, rehabilitasyon ve tedavi edici hizmetlere erişim hakkına saygı duymalarını beklemek" sağlık çalışanlarının bu süreçteki hakları arasında sıralanmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (International Labour Organization, ILO) 23 Mart 2020 tarihli "ILO Standartları ve COVID-19 (Koronavirüs)" başlıklı raporunda konu şu şekilde açıklanmıştır: "COVID-19 ve travma sonrası stres bozukluğu, eğer mesleki maruziyet nedeniyle

olmuşsa meslek hastalığı sayılabilir. İşle ilgili faaliyetler sonucunda iş göremez duruma gelen işçiler, 121 No'lu İş Kazası Yardımları Sözleşmesi'nde (1964) belirtildiği üzere, nakdi tazminat ve tıbbi ve birleşik sağlık hizmetinden faydalanmaları gerekmektedir. İşle ilgili faaliyetler sırasında yakalanan COVID-19'dan hayatını kaybedenlerin bakmakla yükümlü oldukları aile üyeleri (eşler ve çocuklar) nakdi ödenek veya tazminat hakkıyla birlikte cenaze yardımı veya ödeneğini de hak etmektedir." Ülkemizden Sosyal Güvenlik Kurumu'nun da (SGK) üyesi olduğu Uluslararası Sosyal Güvenlik Teşkilatı (International Social Security Association, ISSA), 2 Nisan 2020 tarihinde web sitesinde yayınladığı "COVID-19, bir meslek hastalığı olarak değerlendirilebilir mi?" başlıklı yazıda ILO Meslek Hastalıkları Listesi'nde HIV, Hepatit B ve Hepatit C'nin bulunduğu ve hali hazırda 2010 tarihli bu listede bulunmamasıyla birlikte COVID-19'un "1.3.9. Bilimsel olarak veya ulusal koşullar ve uygulamalara uygun yöntemlerle belirlenen iş aktivitelerinden dolayı biyolojik ajana temas ile çalışanın yakalandığı hastalıkla doğrudan bir bağlantının olduğu, daha önce bahsedilmemiş diğer biyolojik etkenlere bağlı hastalıklar" kapsamında değerlendirilebileceği ifade edilerek COVID-19'un mesleki bulaşının kabul edildiği ülke örneklerine yer verilmiştir. 27 Nisan 2020 tarihinde Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (European Trade Union Confederation, ETUC) ve beraberinde 10 küresel sendika federasyonu Avrupa Parlamentosu İş ve Sosyal Haklar Komiseri Nicolas Schmit'e gönderdikleri mektupta COVID-19'un meslek hastalığı olarak kabul edilmesini talep etmiştir. Mektupta, Avrupa Meslek Hastalıkları Listesi'ndeki "407 Hastalık önleme, sağlık hizmetleri, ev hizmetleri ve bulaş riski gösterilmiş diğer benzer aktivitelere bağlı diğer enfeksiyöz hastalıklar" başlığına atıfta bulunulmuş, COVID-19'un listeye ayrı bir kod ile eklenmesi önerilmiş ve hangi meslekler için COVID-19'un meslek hastalığı kabul edilmesi gerektiğine ilişkin bir listeye yer verilmiştir.

Her ülkenin sigortacılık sistemi ve buna bağlı tazmin sistemi, ülke koşullarına özgü olduğundan meslek hastalığı ile ilgili uygulamalar da ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bu doğrultuda, seçilmiş bazı ülkelerdeki mesleki risklere bağlı gelişen COVID-19 ile ilgili uygulamalar Tablo 2'de verilmiştir. Türkiye'deki durum değerlendirilecek olursa; ülkemizde meslek hastalığı bildirim ve tazmin işlemleri 11 Ekim 2008 tarih ve 27021 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği'ne

Tablo 2. Seçilmiş bazı ülkelerde mesleki risklere bağlı gelişen COVID-19 ile ilgili uygulamalar

Ülke	Uygulama	Kaynak
Amerika Birleşik Devletleri	Çalışma Bakanlığı (Department of Labor), federal görevleri nedeniyle COVID-19'a yakalanan tüm federal çalışanların "Federal Çalışan Tazminatı Yasası" kapsamında değerlendirileceğini belirtmiştir. Kolluk kuvvetleri, ilk yardım çalışanları, ön safhadaki sağlık çalışanları gibi yüksek riskli işler olarak nitelendirilen işlerde çalışanlar için ilave kanıt öngörülmemiş; bu işler dışındaki işlerde çalışanlar için mesleki temas için ilave kanıt sunulması gerektiği belirtilmiştir. Federal çalışanlar dışındaki çalışanlarla ilgili olarak birçok eyalette mesleki risklere bağlı gelişen COVID-19 tazmini için düzenlemeler yapılmıştır.	U.S. Department of Labor Office of Workers' Compensation Programs (OWCP) Division of Federal Employees' Compensation (DFEC), 2020; Lefkowitz ve Lewis, 2020
Almanya	Alman Sosyal Kaza Sigortası (Deutsche Gesetzliche Unfallversicherung, DGUV), sağlık hizmetleri, bakım, laboratuvarında çalışan veya bunlara benzer şekilde maruz kalım riski olan başka bir iş aktivitesinde çalışan sigortalılar için COVID-19'un BK 3101 Ek 1'e göre meslek hastalığı olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Böyle bir durumda artmış mesleki riskin, genel popülasyondaki riskin önüne geçtiği belirtilmiştir.	Deutsche Gesetzliche Unfallversicherung, 2020
Arjantin	Meslek hastalıkları listesinde yer almayan bir hastalık olan COVID-19, 13 Nisan 2020 tarihli düzenlemeyle meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir.	República Argentina, 2020
Belçika	Mesleki Riskler Federal Ajansı (Federaal Agentschap voor Beroepsrisico's, FEDRIS), COVID-19 hastalarının taşınmasından sorumlu ambulans şoförleri, acil ve yoğun bakım servislerinde çalışanlar, göğüs ve enfeksiyon hastalıkları servislerinde çalışanlar, COVID-19 hastalarının bulunduğu diğer servislerde çalışanlar, COVID-19 hastalarını tanı ve tedavi prosedürü uygulayan çalışanlar, COVID-19 salgını gözlenen bakım servisleri ve diğer servislerde çalışanlar (bu servislerde çalışan tıbbi, paramedikal, temizlik ve bakım elemanları, intörn öğrenciler vb. tüm diğer çalışanlar) için COVID-19'un meslek hastalığı olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Tazmin talebiyle başvuracak çalışanların, semptomlar başlamadan önceki son haftalarda yaptıkları işin özellikleri, durumuna ilişkin hekim tarafından düzenlenmiş tıbbi rapor, korona virüs enfeksiyonunu gösteren tıbbi belgeler, hekim tarafından verilen istirahat/iş göremezlik raporunu sunmaları istenmektedir.	Federaal agentschap voor beroepsrisico's, 2020
Birleşik Krallık	Sağlık ve Güvenlik İdaresi (Health and Safety Executive, HSE), COVID-19 ile ilgili olarak Kazalar, Hastalıklar ve Tehlikeli Olayların Bildirilmesi Düzenlemeleri 2013 (Reporting of Injuries, Diseases and Dangerous Occurrences Regulations 2013, RIDDOR) sistemine bildirim uygulamalarına ilişkin bir açıklama yayınlamıştır. Bu açıklamada, bildirimden sorumlu kişinin (genellikle işveren) işyerinde gerçekleşmiş veya gerçekleşebilme olasılığı olan ve koronavirüs yayılmasına sebep olabilecek kaza veya olayları (tehlikeli olay); mesleki maruz kalıma bağlı COVID-19 tanısı alan çalışanları (hastalık) ve mesleki koronavirüs maruz kalımı sonucunda vefat eden çalışanları (biyolojik etkenle maruz kalıma bağlı işle ilişkili ölüm) bildirim zorunluluğu belirtilmiştir. Ayrıca, 24.06.2020'de gemi adamlarında iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin mevzuata mesleki COVID-19 bildirimine yönelik eklemeler yapılmıştır.	Health and Safety Executive (HSE), 2020; Maritime and Coastguard Agency, 2020
Fransa	Fransa hükümeti tarafından Mart 2020 sonunda COVID-19 tanısı alan tüm sağlık çalışanlarında COVID-19'un tomatik olarak meslek hastalığı olarak kabul edileceği açıklanmış olsa da Eylül 2020'de yapılan düzenleme ile bazı kriterler getirilmiştir. Fransa, sağlık çalışanı olan ve olmayan COVID-19 tanılı çalışanların https://declare-maladiepro.ameli.fr/ web adresinden online olarak meslek hastalığı başvurusu yapması imkânı tanımaktadır. Fransa, tazmin ile ilgili olarak "ciddi hastalık" tanımlamasına uyan çalışanların tazminini gerçekleştirileceğini ve değerlendirmenin bir tıbbi uzman kurulunca yapılacağını belirtmektedir. Online başvuru esnasında, COVID-19 tanısını koyan hekimce düzenlenecek klinik bulguları da içeren bir rapor, hospitalizasyona ilişkin bir rapor (oksijen tedavisi veya solunum desteği verildiyse bu durum belirtilmelidir; evde oksijen tedavisi alan hastalar için bu durum hekim raporunda belirtilmelidir), sağlık sektöründe çalışanlar, serbest çalışan sağlık profesyonelleri ve diğer çalışanlar için bu durumlarının kanıtı olacak belge, vefat eden çalışanların hak sahiplerinin başvuruları için ölüm belgesinin yüklenmesi gerektiği belirtilmiştir.	AMELI, 2020; ETUI, 2020; Eurogip, 2020
Güney Afrika	COVID-19, 23 Mart 2020 tarihinde yayımlanan düzenlemeyle yüksek riskli bir çalışma ortamındaki maruz kalımın veya yüksek riskli bir bölgedeki görevlendirmenin sonucu ise meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir. Bunun için COVID-19 semptomlarının ortaya çıkışı ile iş dolayısıyla maruz kalımın kronolojik sıralamasının uygun olması aranmaktadır. (Önce maruz kalım, sonra belirti).	South African Government, 2020
Güney Kore	Kore Çalışanların Tazmin ve Refah Hizmetleri (Korea Workers' Compensation & Welfare Service, KCOMWEL) 10 Nisan 2020'de, COVID-19 tanılı bir sağlık çalışanının başvurusunun meslek hastalığı olarak kabul edildiğini duyurmuştur. Aynı duyuruda sağlık çalışanı olan ve olmayan çalışanlar için değerlendirmede göz önüne alınacak kriterler belirtilmiştir.	Korea Workers' Compensation & Welfare Service (KCOMWEL), 2020
İtalya	İşyerindeki doğrulanmış COVID-19 enfeksiyonu, 17 Mart 2020 tarihinde yayımlanan düzenleme ile iş kazası olarak kabul edilmiştir. Bu hususla ilgili olarak, İtalya İş Kazası ve Meslek Hastalığı Zorunlu Sigortası'nda iş kazası ve meslek hastalığı tanımlarının ortaya çıkan patolojik sonucu temel almadığı; iş kazasının etkenin kısa bir sürede şiddetli ve yoğun bir etkiye neden olduğu, meslek hastalığının ise patojenin etkisinin uzun bir zaman içerisinde ortaya çıktığı durumları ifade ettiği belirtilmektedir. İtalyan mevzuatındaki durum şu örnekle anlatılmıştır: İşyerinde belirli ve bilinen bir zaman diliminde masif sülfür dioksit inhalasyonuna bağlı gelişen bronkopati iş kazası olarak tanımlanırken, aynı etkenin uzun süreli yoğun olmayan maruz kalımına bağlı bronkopati meslek hastalığı olarak değerlendirilmektedir.	Il Presidente della Repubblica Italiana, 2020; La Peccerella, 2020
Kolombiya	COVID-19, 19 Mayıs 2020'de yapılan düzenleme ile meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir.	República de Colombia Ministerio del Trabajo, 2020
Malezya	Çalışanlar ve meslek örgütlerinin COVID-19'un meslek hastalığı olarak kabul edilmesi talepleriyle ilgili basında yer alan haberler sonrasında; daha önce SARS'ta olduğu gibi, işin doğası gereği hastalığa direkt maruz kalım sonrası COVID-19 enfeksiyonu gelişen çalışanlarda meslek hastalığı olarak kabul edilebileceğinden tazminat başvurularının yapılabileceği belirtilmiştir.	Malaysian Social Security Organisation, 2020
Norveç	Ciddi komplikasyonlarla seyreden COVID-19; 1 Mart 2020'den itibaren geçerli olacak şekilde, tazmin edilen meslek hastalıkları listesine eklenmiştir.	Arbeids- og sosialdepartementet (Norge), 2020
Peru	Sağlık çalışanlarındaki COVID-19, 21 Mayıs 2020 tarihli düzenlemeyle enfeksiyonu meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir.	Congreso de la República del Perú, 2020
Uruguay	COVID-19 24 Mart 2020'de meslek hastalığı olarak kabul edilmiştir.	República Oriental del Uruguay Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 2020

COVID-19: Koronavirüs hastalığı 2019, SARS: şiddetli akut solunum sendromu.

göre yürütülmektedir. Yönetmelikte, yönetmelik ekinde verilen meslek hastalıkları listesindeki mesleki bulaşıcı hastalıklarla ilgili olarak; "Mesleki bulaşıcı hastalıklar Listesinin "D Grubu" nda yer alan bulaşıcı hastalıkların, görülen işin gereği olarak veya işyerinin özel koşullarının etkisiyle oluşması ve enfeksiyonun laboratuvar bulguları ile de kanıtlanması gereklidir. Bu listede yer almayan fakat görülen iş ve görev gereği olarak bulaştığı kesin olarak saptanan diğer bulaşıcı hastalıklar da meslek hastalığı sayılır. Bu husustaki teşhisin laboratuvar deneyleriyle kanıtlanması gereklidir. Hastalığın en uzun kuluçka süresi yükümlülük süresi olarak alınır." hükmü bulunmaktadır.

Sosyal Güvenlik Kurumu Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce 07 Mayıs 2020 tarihinde yayımlanan 2020/12 Sayılı Genelge'de COVID-19 ile ilgili olarak "(...) bulaşıcı bir hastalık olduğu dikkate alındığında, söz konusu salgına maruz kalan ve sağlık hizmet sunucularına müracaat eden sigortalılara hastalık kapsamında provizyon alınması gerekmektedir." ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca, T.C. Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü'nün "Genel Müdürlüğe bağlı sağlık tesislerinde görevli tüm çalışanların, COVID-19 şüpheli ya da tanılı hasta ile temaslarında, hastadan kendilerinin solunum yollarına, göz mukozasına ya da açık yaralarına olan öksürük, hapşırık ve diğer vücut sıvılarının sıçraması ya da bulaşması olayları ve takibinde COVID-19 gelişirse, iş kazası/ meslek hastalığı sınıfına girip giremeyeceği eğer iş kazası/meslek hastalığı sınıfına giriyorsa hangi prosedürlerin izlenmesi gerektiği hususunda" Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı'ndan görüş talep ettiği yazıya Sosyal Güvenlik Kurumu Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce 12 Mayıs 2020 tarihinde verilen yanıtta bu Genelge'ye atıfta bulunulmuştur.

Gerek Türk Tabipleri Birliği ve il Tabip Odaları'nın gerekse birçok uzmanlık derneğinin kamuoyuna yansıyan talepleri sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) bir kanun teklifi sunulmuş; sonrasında TBMM Sağlık Komisyonu üyeleri arasında 21.11.2020 tarihinde COVID-19'un sağlık çalışanlarında meslek hastalığı veya iş kazası olarak kabul edilmesine ilişkin bir kanun teklifi hazırlamak üzere bir görüş birliği sağlandığı açıklanmıştır. Ancak bu yazının hazırlandığı tarih itibarıyla ülkemizde hâlen COVID-19'un iş kazası veya meslek hastalığı olarak kabul edilmesine ilişkin mevzuat değişikliği yapılmamıştır (**Teyit.org, 2020**).

Sonuç

Pandemi süresince, başta sağlık çalışanları olmak üzere çalışanlar için COVID-19 mesleki bulaş riskinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ülkemizdeki uygulamalar bu çerçevede değerlendirildiğinde, kamu çalışanlarına yönelik alınan tedbirler bu risklerin farkında olduğunu düşündürmektedir. Ancak, hem işle ilişkili COVID-19 riski açısından en yüksek risk grubundaki sağlık çalışanları hem de özel sektör çalışanları için kapsamlı tedbirlere ihtiyaç bulunmaktadır. Dünya genelinde mesleki risklere bağlı olarak COVID-19'a yakalanan çalışanların sayısı giderek artmaktadır; ancak ülkemizde durumun boyutunu ortaya koyan araştırmalar hâlen sınırlıdır. Bu risklere maruz kalım sonucunda gelişen COVID-19'un meslek hastalığı olarak değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin uluslararası kuruluşların önerileri bulunmaktadır. Giderek artan sayıda ülke, mesleki risklere bağlı gelişen COVID-19'u meslek hastalığı listelerine eklediğini açıklamaktadır. ILO, Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluş ve örgütlerin de bu doğrultudaki uygulamaları, ülkemizdeki gibi halen bu konuda düzenlemeye ihtiyaç bulunan ülkelere rehberlik edebilir. Bunun yanı sıra ülkeler düzeyinde de konu ile ilgili gerekli mevzuat çalışmaları, tıbbi uygulamalar ve akademik çalışmaların başlatılması konusunda alanın tüm paydaşları harekete geçmelidir.

Kaynaklar

- Ameli (2020) Covid-19 et prise en charge en maladie professionnelle : ouverture de la déclaration en ligne. Erişim Tarihi 25 Kasım 2020, <https://www.ameli.fr/paris/assure/actualites/covid-19-et-prise-en-charge-en-maladie-professionnelle-ouverture-de-la-declaration-en-ligne>*
- Anadolu Ajansı (2020) Sağlık Bakanı Koca: Kademeli olarak şimdilik 50 milyon doz aşı gelecek. Erişim Tarihi 25 Şubat 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/saglik-bakani-koca-kademeli-olarak-simdilik-50-milyon-doz-asi-gelecek/2071303>*
- Anelli, F., Leoni, G., Monaco, R., Nume, C., Rossi, R.C., Marini, G., Spata, G., De Giorgi, D., Peccarisi, L., Miani, A., Burgio, E., Gentile, I., Colao, A., Triassi, M., Piscitelli, P. (2020) Italian doctors call for protecting healthcare workers and boosting community surveillance during covid-19 outbreak. *BMJ*, 368(m1254).*
- Arbeids- og sosialdepartementet (Norge) (2020) Forskrift om endring i forskrift om yrkessykdommer, klimasykdommer og epidemiske sykdommer som skal likestilles med yrkesskade. Erişim Tarihi 14 Temmuz 2020, <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1997-03-11-220>*
- Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği (2008) T.C. Resmî Gazete, 27021, 11 Ekim 2008.*
- Canada.ca (2020) Risk mitigation tool for workplaces/business-*

ses operating during the COVID-19 pandemic. Erişim Tarihi 10 Haziran 2020, <https://www.canada.ca/en/public-health/services/diseases/2019-novel-coronavirus-infection/guidance-documents/risk-informed-decision-making-workplaces-businesses-covid-19-pandemic.html>

Congreso de la República del Perú (2020) Proyecto de Ley 5098/2020-Cr que Incorpora al COVID-19 Dentro del Listado de Enfermedades Profesionales. Erişim Tarihi 14 Temmuz 2020 http://www.leyes.congreso.gob.pe/Documentos/2016_2021/Texto_Sustitutorio/Proyectos_de_Ley/TS05098-20200521.pdf

Deutsche Gesetzliche Unfallversicherung (2020) Informationen für D-Ärzte in Zusammenhang mit COVID-19-Erkrankungen verursacht durch das Coronavirus SARS-CoV-2. Erişim Tarihi 14 Temmuz 2020, https://www.dguv.de/landesverbaende/de/medien/faq/aktuelles_corona_dav/index.jsp

Dünya Sağlık Örgütü (2020) Coronavirus disease (COVID-19) outbreak: rights, roles and responsibilities of health workers, including key considerations for occupational safety and health. Interim guidance. 19 March 2020. Erişim Tarihi 10 Haziran 2020, <https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/1272583/retrieve>

Dünya Sağlık Örgütü (2020) WHO Timeline - COVID-19. Erişim Tarihi 10 Haziran 2020, <https://www.who.int/news-room/detail/27-04-2020-who-timeline---covid-19>

ETUC (2020) International Workers' Memorial Day 2020: Recognising COVID-19 as an occupational disease. Erişim Tarihi 10 Haziran 2020, https://www.etuc.org/sites/default/files/press-release/file/2020-04/20200427_12595_EC_Schmit_Recognition%20COVID-19_OccupationalDisease.pdf

ETUI (2020) Limited recognition of Covid-19 as an occupational illness in France. Erişim Tarihi 25 Kasım 2020, <https://www.etui.org/news/limited-recognition-covid-19-occupational-illness-france>

Eurogip (2020) FRANCE: declare the Covid-19 in occupational disease. Erişim Tarihi 25 Kasım 2020, <https://eurogip.fr/en/france-declare-the-covid-19-in-occupational-disease/>

Federaal agentschap voor beroepsrisico's (2020) FAQ Covid-19. Erişim Tarihi 17 Temmuz 2020, <https://www.fedris.be/nl/FAQ-Covid-19>

Health and Safety Executive (HSE) (2020) RIDDOR reporting of COVID-19. Erişim Tarihi 17 Temmuz 2020, <https://www.hse.gov.uk/coronavirus/riddor/index.htm>

Il Presidente della Repubblica Italiana (2020) Decreto-Legge 17 marzo 2020, n. 18. Erişim Tarihi 17 Temmuz 2020, <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2020/03/17/20G00034/sg>

İMUD ve HASUDER (2020) COVID-19 Pandemi'sinde Meslek Hastalığı Tanı Kılavuzu. Erişim Tarihi 28 Mayıs 2020, https://korona.hasuder.org.tr/wp-content/uploads/Mesleksele-COVID_19_Tan%C4%B1_Rehberi_2020.pdf

International Council of Nurses (2020) International Council of Nurses calls for data on healthcare worker infection rates and deaths. Erişim Tarihi 12 Mayıs 2020, https://www.icn.ch/sites/default/files/inline-files/PR_20_Infections%20and%20deaths%20from%20COVID-19%20among%20nurses.pdf

International Social Security Association (2020) Can COVID-19 be considered an occupational disease?. Erişim Tarihi 10 Haziran 2020, <https://ww1.issa.int/news/can-covid-19-be-considered-occupational-disease>

Koh, D. (2020) Occupational risks for COVID-19 infection. *Occup Med (Lond)*, 70(1), 3-5.

Korea Workers' Compensation & Welfare Service (KCOMWEL) (2020) ["Corona 19 Confirmed" First Industrial Accreditation in Korea]. Erişim Tarihi 17 Temmuz 2020, https://www.kcomwel.or.kr/_custom/kcom/_common/board/docView_flexer.jsp?FileDir=cms_data/file/kcomwel/2020/04&SystemFileName=10dbf17264443e1bd396cd4cd1193cbf.hwp&ftype=hwp&FileName=200410+%EC%BD%94%EB%A1%9C%EB%82%9819+%EC%82%B0%EC%9E%AC+%EC%B2%AB+%EC%9D%B8%EC%A0%95%28%EA%B7%BC%EB%A1%9C%EB%B3%B5%EC%A7%80%EA%B3%B5%EB%8B%A8%29_.hwp&attach_no=1982467

La Peccarella, L. (2020) Coronavirus e tutela contro gli infortuni e le malattie professionali. Erişim Tarihi 25 Kasım 2020, <https://www.puntosicuro.it/sicurezza-sul-lavoro-C-1/tipologie-di-contenuto-C-6/sorveglianza-sanitaria-malattie-professionali-C-60/coronavirus-tutela-contro-gli-infortuni-le-malattie-professionali-AR-20002/>

Larochelle, M. R. (2020) "Is It Safe for Me to Go to Work?" Risk Stratification for Workers during the Covid-19 Pandemic. *N Engl J Med*, 383(5), e28.

Lefkowitz, S. ve Lewis P. COVID-19 Workers Compensation Regulatory Update November 23, 2020. Erişim Tarihi 29 Kasım 2020, <https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2020/November/covid-19-wc-legislation-11-23-2020.pdf>

Malaysian Social Security Organisation (2020) SOCSO Handling Covid-19. Erişim Tarihi 14 Temmuz 2020, <https://www.perkeso.gov.my/index.php/ms/pengumuman>

Maritime and Coastguard Agency (2020) MIN 618 Amendment 1 COVID 19 reporting of occupational diseases. Erişim Tarihi 17 Temmuz 2020, <https://www.gov.uk/government/publications/min-618-amendment-1-covid-19-reporting-of-occupational-diseases>

Mhango, M., M. Dzobo, I. Chitungo T. Dzinamarira. (2020) COVID-19 Risk Factors Among Health Workers: A Rapid Review. *Saf Health Work*, 11(3), 262-265.

Moen, B. E. (2020) COVID-19 should be recognized as an occupational disease worldwide. *Occupational Medicine*, 70(5), 299-299.

Nava, S., Tonelli, R., Clini, E.M. (2020) An Italian sacrifice to the COVID-19 epidemic. *Eur Respir J*, 55(6), 2001445.

Nguyen, L.H., Drew, D.A., Graham, M.S., Joshi, A.D., Guo, C.G., Ma, W., Mehta, R.S., Warner, E.T., Sikavi, D.R., Lo, C.H., Kwon, S., Song, M., Mucci, L.A., Stampfer, M.J., Willett, W.C., Eliassen, A.H., Hart, J.E., Chavarro, J.E., Rich-Edwards, J.W., Davies, R., Capdevila, J., Lee, K.A., Lochlainn, M.N., Varsavsky, T., Sudre, C.H., Cardoso, M.J., Wolf, J., Spector, T.D., Ourselin, S., Steves, C.J., Chan, A.T., Coronavirus Pandemic Epidemiology Consortium. (2020) Risk of COVID-19 among front-line health-care workers and the general community: a prospective cohort study. *The Lancet Public Health*, 5(9), e475-e483.

República Argentina (2020) Decreto 367/2020 DECNU-2020-367-APN-PTE - Enfermedad de carácter profesional no listada. Erişim Tarihi 26 Mayıs 2020, <https://www.boletinoficial.gob.ar/detalleAviso/primera/227750/20200414>

República de Colombia Ministerio del Trabajo (2020) Decreto 676 de 2020. Erişim Tarihi 17 Temmuz 2020, <https://dapre.presidencia.gov.co/normativa/normativa/DECRETO%20676%20DEL%2019%20DE%20MAYO%20DE%202020.pdf>

República Oriental del Uruguay Ministerio de Trabajo y Seguridad Social (2020) Poder Legislativo aprobó proyecto de ley que incluye el COVID-19 como enfermedad profesional. Erişim Tarihi 26 Mayıs 2020, <https://www.gub.uy/ministerio-trabajo-seguridad-social/comunicacion/noticias/poder-legislativo-aprobo-proyecto-ley-incluye-covid-19-enfermedad-profesional>

Sandal, A., Karadogan, D., Toreyin, Z.N., Cure, O., Akgun, M. (2020) Occupational Risks and Safety Precautions for COVID-19 in Workers With Rheumatic Diseases. *J Clin Rheumatol*, 26(7), 271-273.

South African Government (2020) Compensation for Occupational Injuries and Diseases Act: Compensation for occupationally-acquired Novel Coronavirus Disease (COVID-19). Erişim Tarihi 14 Temmuz 2020, https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/202003/43126gen193.pdf

T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2020) Bakan Selçuk: "İşsizlik ve Kısa Çalışma Ödeneği Ödemeleri Bugün Başlıyor". Erişim Tarihi 10 Haziran 2020, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-issizlik-ve-kisa-calisma-odeneği-odemeleri-bugun-basliyor/>

T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü (2020) İşyerlerinde COVID-19 ile Mücadele. Erişim Tarihi 10 Haziran 2020, <https://ailevecalisma.gov.tr/covid19>

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2020) COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik İlave Tedbirler ile İlgili 2020/4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi. T.C. Resmî Gazete, 31076 1. Mükerrer, 22 Mart 2020.

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2020) COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarında Normalleşme ve Alınacak Tedbirler ile İlgili 2020/8 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi. T.C. Resmî Gazete, 31139 1. Mükerrer, 29 Mayıs 2020.

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2020) COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik Tedbirler ile İlgili 2020/11 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi. T.C. Resmî Gazete, 31225, 26 Ağustos 2020.

T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü. (2020) T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü'nün 13/03/2020 tarihli ve E.12362 sayılı yazısı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü. (2020) T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü'nün 02/06/2020 tarihli ve E.19531 sayılı yazısı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü. (2020) T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü'nün 30/11/2020 tarihli ve E.46676 sayılı yazısı.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2020) COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Rehberi. Erişim Tarihi 17 Mayıs 2020, https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19_Rehberi.pdf?type=file

T.C. Sağlık Bakanlığı (2020) COVID-19 Kurum ve İşletmelere Yönelik Enfeksiyon Kontrol Önlemleri. Erişim Tarihi 12 Mayıs 2020, <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/alinan-karalar.html>

T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020) T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 13.03.2020 tarih ve 912 sayılı yazısı.

T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020) T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 15.05.2020 tarih ve 1424 sayılı yazısı.

T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020) T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 02.06.2020 tarih ve 1843 sayılı yazısı.

T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020) T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 27.10.2020 tarih ve 3137 sayılı yazısı.

T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020) T.C. Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 19.01.2021 tarih ve 181 sayılı yazısı.

T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2020) T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 2020/12 Sayılı Genelgesi. Erişim Tarihi 17 Temmuz 2020, <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/160868>

T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020) T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12/05/2020 tarihli ve E.5994267 sayılı yazısı.

Teyit.org (2020) Covid-19'un meslek hastalığı sayılmasının sağlık komisyonunda kabul edildiği iddiası. Erişim Tarihi 25 Kasım 2020, <https://teyit.org/analiz-covid-19un-meslek-hastaligi-sayil-masinin-saglik-komisyonunda-kabul-edildiği-iddiasi>

TTB (2020) TTB Sağlık Çalışanlarının COVID-19 Virüsüne Maruz Kalımına İlişkin Risk Değerlendirmesi anketinin ön raporu açıklandı. Erişim Tarihi 12 Mayıs 2020, https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=1af85302-6da7-11ea-a219-c213173be5c8

TTB (2020) TTB Sağlık Çalışanlarının Risk Değerlendirmesi anketinde ikinci hafta sonuçları: Çalışma koşullarındaki olumsuzluklar sürüyor, sağlık çalışanlarının riski artıyor! Erişim Tarihi 14 Mayıs 2020, https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=2f00bb7e-731e-11ea-b12d-d839943d748d

U.S. Department of Labor Occupational Safety and Health Administration (2020) Guidance on Preparing Workplaces for COVID-19. Erişim Tarihi 10 Haziran 2020, <https://www.osha.gov/Publications/OSHA3990.pdf>

U.S. Department of Labor Office of Workers' Compensation Programs (OWCP) Division of Federal Employees' Compensation (DFEC) (2020) Claims under the Federal Employees' Compensation Act due to the 2019 Novel Coronavirus (COVID-19). Erişim Tarihi 25 Kasım 2020, <https://www.dol.gov/agencies/owcp/dfec/InfoFECACoverageCoronavirus>

Zhan, M., Qin, Y., Xue, X., Zhu, S. (2020) Death from Covid-19 of 23 Health Care Workers in China. *N Engl J Med*, 382(23), 2267-2268.